

Miroslav Koudela

Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta

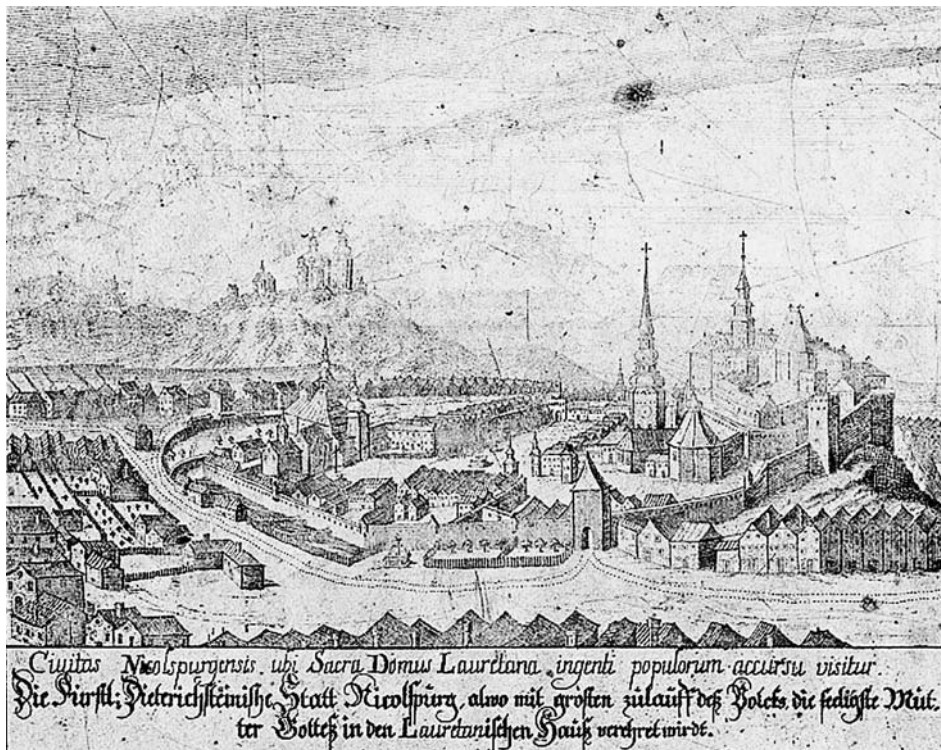

Svatý kopeček je jednou z nejvýraznějších přírodních dominant Mikulova. (foto Jan Halady)

Křížová cesta je symbolickým ztvárněním utrpení Ježíše Krista při jeho cestě pod křížem, vedoucí ulicemi Jeruzaléma až na návrší zvané Golgota (Kalvárie), kde byl podle tradice ukřižován. Touha věřících křesťanů následovat Krista nejen symbolicky a v duchovním slova smyslu, ale přímo fyzicky, vedla od samého počátku křesťanství k uctívání míst, kudy v Jeruzalémě Ježíš při své poslední cestě kráčet. Podle legendy stála u zrodu této tradice sama Panna Maria, která místy Kristova utrpení procházela každý den. Různé pokusy o rekonstrukci této posvátné cesty vedly k tomu, že se v průběhu staletí trasa jeruzalémské křížové cesty několikrát změnila a svoji dnešní podobu získala až v 16. století. Také počet zastavení křížové cesty se během let měnil, až se nakonec ustálil na počtu čtrnácti. Popis jednotlivých zastavení vychází nejen z biblického podání celého pašijového příběhu, ale mezi těmito zastaveními nalezneme i taková, která se do kanonického textu nedostala a která pocházejí z apokryfních spisů, popř. pozdějších legendistických zpracování (viz např. šesté zastavení představující Ježíšovo setkání s Veronikou).

Vzdálenost Jeruzaléma a skutečnost, že celá Svatá země byla od 7. století součástí arabské a později turecké sféry vlivu (s přestávkou v období křížáckých válek), vyvolala v Evropě snahu po napodobení jeruzalémské cesty. Proto již od 15. století vznikají různé symbolické obdoby křížové cesty, ať už pod širým nebem v podobě Svatých hor (často s názvem Nový Jeruzalém) s cestami lemovanými kapličkami či sousošími představujícími jednotlivá zastavení, nebo později, od 17. století, i v interiérech kostelů v podobě obrazů, reliéfů či plastik.

Stejně jako v případě Jeruzaléma i v Evropě zpočátku počet zastavení značně kolísal. Křížová cesta byla nejprve rozdělována na sedm – podle sedmi bolestí Panny Marie, resp. podle sedmi smrtelných hříchů člověka, později na osm a devět zastavení. Zpočátku se jednotlivá zastavení nazývala „pády“ či „bolestné kroky“. Na různých místech Evropy však najdeme

Mikulovský Svatý kopeček na vedutě z roku 1673. (fotokopie Milan Karásek)

u nejstarších křížových cest různé počty zastavení. Známé jsou křížové cesty s 12, 15, 19, 25, či dokonce 31 zastaveními. Dnešní forma křížové cesty se čtrnácti stálými zastaveními vznikla v 17. století ve Španělsku.¹ Odtud se hlavně zásluhou kapucínů dostala do Itálie a do Francie a později i do dalších zemí. Teprve v 18. století byl počet čtrnácti zastavení ustanoven jako závazný v té podobě, jak jej známe dnes, a to včetně jejich pořadí, pojmenování a symbolického významu.²

Tradice Svatých hor, Křížových vrchů, Kalvárií, Svatých kopečků či Božích hor sahá tedy, jak již bylo řečeno, v Evropě do 15. století, kdy se ve Španělsku (Cordóba), v Itálii (Varallo), Německu (Lübeck) a v dalších zemích objevují první ikonografická ztvárnění Kristova utrpení pod širým nebem. Nejznámější a nejvýznamnější z nich bylo především Sacro Monte v severoitalském Varallu, které se stalo inspirací pro mnoho dalších Svatých vrchů nejen v Piemontu a Lombardii, ale také ve střední Evropě. Nebudeme-li do regionu střední Evropy počítat území dnešního Německa, je nejstarší křížovou cestou v této oblasti Kalvárie v polských Zebrzydowicích (Kalwaria Zebrzydowska), jejíž počátky se datují do doby kolem roku 1600.³ Na území dnešní České republiky je pak nejstarším stavebním komplexem tohoto druhu křížová cesta na Svatém kopečku v Mikulově.

Jako téměř u všech významných církevních podniků, které se v první polovině 17. století v Mikulově uskutečnily a které tomuto městu výrazně přidaly na slávě a lesku, byl iniciátorem výstavby křížové cesty na vrchu zvaném od té doby Svatý kopeček tehdejší majitel

Kaple sv. Šebestiána na vrcholu Svatého kopečku. (foto Jan Halady)

mikulovského panství olomoucký biskup kardinál František z Dietrichsteina (1570–1636). K seznamu mikulovských „nej“ spojených z osobou kardinála Dietrichsteina – nejstarší loretánská kaple na Moravě (zničena při požáru kostela sv. Anny v roce 1784), nejstarší piaristická kolej severně od Alp či čtvrtá nejstarší kapitula na Moravě – si tak můžeme připojit i nejstarší křížovou cestu v českých zemích, tj. na území Čech, Moravy a české části Slezska.⁴ Podnětem k vybudování mikulovské „svaté hory“ byla kardinálova touha po vyjádření vděčnosti Bohu za překonání morové epidemie, která Mikulov a okolí sužovala v roce 1622.⁵ Je vcelku pochopitelné, že si za místo zpodobnění „nového Jeruzaléma“ František Dietrichstein vybral nejvýraznější zdejší vrchol, tyčící se v těsné blízkosti města, jenž se měl napříště stát symbolickou mikulovskou Kalvárií. Kardinál tak zároveň získal záminku skoncovat s tradicí pohanských rituálů a kultů, které se údajně na tomto vrchu, nesoucím původně snad díky „tanečním“ obřadům jméno Tanzberg, pravidelně konaly a které nutně musely být trnem v oku vrcholnému církevnímu hodnostáři, jakým František z Dietrichsteina byl.⁶

Zřejmě první stavbu, kterou na vrcholu Svatého kopečku začal kardinál budovat, byla kaple zasvěcená ochránci před morovou nákazou sv. Šebestiánovi, jejíž základní kámen byl svěcen 2. července 1623.⁷ Výstavba kaple se protáhla pravděpodobně až do roku 1630.⁸ O rok později, tedy v roce 1631, pak na temeni Svatého kopečku vyrostla i samostatně stojící zvonice – kampanila.⁹ Zdá se být nesporné, že v této době již byla vybudována i samotná křížová cesta se sedmi kapličkami reprezentujícími sedm pašijových zastavení, což byl počet, který u těchto nejstarších symbolických ztvárnění Kristovy cesty na Kalvárii odpovídá, jak již bylo zmíněno, dobovému úzu. Tato poutní stezka na vrchol Svatého kopečku byla zřízena někdy kolem roku 1630, snad v letech 1626–1630, či krátce poté.¹⁰

Přesná rekonstrukce původní podoby celého komplexu staveb na Svatém kopečku, tj. z doby kolem roku 1630, je však dnes jen velmi obtížná. Je například sporné, zda již v této době byla postavena kaple Božího hrobu a zda skutečně všech sedm původních zastavení křížové cesty mělo podobu zděných kapliček. Některé starší studie o minulosti mikulovského Svatého kopečku totiž předpokládají, že původních kaplí pašijového cyklu bylo jen pět (kaple s pořadovým číslem 1, 8, 10, 11 a kaple sloužící dnes pro poutní bohoslužby pod širým nebem) a že v této době ještě nestála ani kaple Božího hrobu.¹¹ To lze dnes již jen těžko rozhodnout, každopádně alespoň trochu světla vnáší do této záležitosti rytina z roku 1673, představující jeden z nejstarších pohledů na Mikulov. Ta je sice o více než čtyři desetiletí mladší než nejstarší známé stavby na Svatém kopečku, přesto můžeme s její pomocí stanovit, které objekty mikulovského „Nového Jeruzaléma“ určitě existovaly již v 17. století. O tom, že v té době již stála jak kaple sv. Šebestiána, tak vedle umístěná zvonice, není samozřejmě pochyb. Na vedutě však již nevidíme onu původní kapli z let 1623–1630, nýbrž již novou a větší svatyni z roku 1672, kterou nechal postavit kníže Ferdinand z Dietrichsteina (majitel mikulovského panství v letech 1655–1698) poté, co původní kapli zničil zhoubný požár.¹² Tuto novou podobu dominanty Svatého kopečku zbudovanou na půdorysu řeckého (rovnoramenného) kříže můžeme ostatně obdivovat dodnes. Stejně jako kaple sv. Šebestiána byla roku 1663 údajně poškozena – snad rovněž požárem – i samostatně stojící zvonice.¹³ Také kampanilu tak můžeme na vedutě z roku 1673 spatřit již opravenou.

Kromě těchto dvou základních staveb vidíme na vedutě ovšem i další zděné objekty. Především jsou na ní vyobrazeny všechny další stavby, které dodnes stojí na samotném temeni vrcholu Svatého kopečku – tedy dvě kapličky umístěné východně od kaple sv. Šebestiána na prostranství, kde se nyní konají poutní bohoslužby pod širým nebem (mající dnes pořadové číslo 12 a 13), kapli Božího hrobu a také nejzazší kapličku celého komplexu staveb na Svatém kopečku, stojící východně od kaple Božího hrobu (s dnešním pořadovým číslem 14). Kromě toho můžeme na svalu obráceném k Mikulovu vidět obě kapličky stojící před kaplí sv. Šebestiána (mající dnes pořadové číslo 10 a 11) a kapličku tvořící výraznou pohledovou dominantu na ostrohu pod vrcholem Svatého kopečku (s dnešním pořadovým číslem 8). Kupodivu však na rytině z roku 1673 nevidíme úvodní kapličku celého cyklu křížové cesty (s pořadovým číslem 1), která podle všech indicií jednoznačně patří

Interiér kaple sv. Šebestiána. (foto Jan Halady)

k původnímu cyklu pašijových zastavení z doby kolem roku 1630. Je to dáno zřejmě tím, že tato kaplička leží na samotném úpatí Svatého kopečku, a je tak před očima pozorovatele (stejně jako autora veduty) skryta za okolní zástavbou.

Na základě této rytiny lze tedy vyslovit domněnku, že k objektům, které na Svatém kopečku existovaly již v 17. století, patří zcela jistě kaple sv. Šebestiána, zvonice, kaple Božího hrobu a sedm kapliček křížové cesty – kapličky mající dnes pořadová čísla 1, 8, 10, 11, 12, 13, 14. Zda všechny tyto stavby patří i do onoho původního komplexu z doby kolem roku 1630, již tak zřejmě není, je to však nanejvýš pravděpodobné. Jen pro pořádek je třeba ještě dodat, že celý soubor staveb na Svatém kopečku byl v roce 1692 doplněn kaplí sv. Rozálie, kterou najdeme na opačném konci cesty na Svatý kopeček nedaleko jejího vyústění na silnici vedoucí k Mariánskému mlýnu. V této podobě se vzhled Svatého kopečku nezměnil až do poloviny 18. století, s jednou malou výjimkou – v roce 1714 nechal tehdejší mikulovský probošt Jakub František Tilscher (proboštem v letech 1714–1727) ke kapli sv. Šebestiána přistavět barokní sakristii, a svatyně tak získala v podstatě již svoji dnešní podobu.¹⁴

Mnohem větších změn doznala tvář Svatého kopečku, především tedy křížová cesta, ve druhé polovině 18. století. Jak bylo uvedeno výše, v této době byl již u křížové cesty ustanoven jako závazný počet 14 zastavení. To ovšem neznamenalo, že by od této chvíle musely být všechny starší křížové cesty a Kalvárie přestavěny podle nového kánonu. V Mikulově se však rozhodli, že tak učiní, a proto bylo zhruba v letech 1750–1776 nákladem zbožných mikulovských občanů vybudováno dalších sedm kapliček pašijového cyklu, které doplnily oněch původních sedm. Novými kapličkami se tak v průběhu třetí čtvrtiny 18. století staly kapličky, které dnes nesou pořadová čísla 2, 3, 4, 5, 6, 7 – tj. šest kapliček zahroubených do skály na západním svahu Svatého kopečku, a kaplička číslo 9, již dnes najdeme kousek pod vrcholem Kopečku.

Výstavba nových kapliček křížové cesty však nebyla jediným stavebním podnikem druhé poloviny 18. století v areálu poutního komplexu. V roce 1767 vyhořela od úderu blesku zvonice a následný požár poškodil nejen samotnou kampanilu, ale nenávratně zničil i oba původní zvony (sv. Šebestián a sv. Anna), které byly ve zvonici umístěny. Zvonice byla hned následujícího roku obnovena a z iniciativy knížete Karla Maxmiliána z Dietrichsteina (majitelem mikulovského panství v letech 1738–1784) byl pořízen také nový mohutný zvon o váze téměř 4,5 tuny, který v roce 1768 ulil mikulovský zvonář Jan Adam Henkelmann. Tento zvon vyzvání ze Svatého kopečku dodnes.¹⁵

1. září 1776 byla celá nová křížová cesta slavnostně vysvěcena. Celý soubor liturgických staveb na Svatém kopečku tak dostal svou konečnou podobu, která od onoho roku 1776 čítá celkem 18 zděných objektů – kapli sv. Šebestiána, samostatně stojící zvonici, kapli Božího hrobu, 14 kapliček křížové cesty a poněkud stranou stojící kapli sv. Rozálie.

Opuštme teď chronologický výklad a pokusme se o řešení další z řady nejasností spojených s mikulovským Svatým kopečkem a jeho poutním areálem. Tímto oříškem k rozlousknutí je ikonografická výzdoba jednotlivých kapliček křížové cesty. Ta totiž dnes představuje poněkud nesourodou směsici symbolických ztvárnění jednotlivých zastavení pocházejících z různých epoch, a neodpovídá tak motivům 14 zastavení, jež byly závazně stanoveny před polovinou 18. století a jež známe dnes. Především je zde sedmero skulptur, které odborníci na dějiny umění zařazují do doby kolem roku 1700.¹⁶ Ty jsou dnes rozmístěny v kapličkách s pořadovými čísly 1–7. Pozornému čtenáři je ihned patrný zřejmý rozpor: kapličky 2–7 byly rozhodně vybudovány později, než je slohově zařazení oné sochařské výzdoby umístěné dnes v těchto tzv. skalních kapličkách. Je tedy jasné, že rozmístění kamenných soch z nich není původní, ovšem kromě kapličky s pořadovým číslem 1.

Nabízí se varianta, podle níž představuje oněch sedm skulptur výzdobu původních sedmi kaplí křížové cesty. Podle této varianty byly sochy z nich přeneseny na dnešní místo až po roce 1776. Pokud pomineme skutečnost, že sochařská výzdoba je mladší než sedm původních kaplí křížové cesty – to lze celkem snadno vysvětlit nahrazením dřívější nám neznámé dekorace novou, avšak ikonograficky obdobnou výzdobou, bude hlavní obtíží tohoto řešení problém rozmístění jednotlivých sochařských výjevů do těchto sedmi kapliček tak, aby celá původní křížová cesta představovala chronologicky i významově přesnou obdobu pašijového příběhu. Všechny scény, které kamenná sousoší nabízejí, totiž představují sled událostí konce života Ježíše Krista, které předcházejí jeho ukřižování a smrti na kříži. Ovšem kaplička stojící až za kaplí Božího hrobu evokuje jedinou možnou ikonografii – motiv vzkříšení. Ten však v souboru sedmi sochařských výjevů umístěných dnes v prvních sedmi kapličkách křížové cesty chybí. Navíc dvě z těchto původních kapliček mají své zvláštní zasvěcení – dvanáctá kaplička je dodnes zasvěcena Bolestné Panně Marii a desátá byla možná kdysi zasvěcena sv. Barboře. V tom případě je možno předpokládat, minimálně v případě dvanácté kapličky, že jejich umělecká výzdoba odpovídala příslušné dedikaci.

Dalším možným vysvětlením je spekulace, že sochy stojí na svých původních místech, a jsou tedy mladší, než se uvádí, tj. pocházejí až z druhé poloviny 18. století. Toto vysvětlení je však velmi nepravděpodobné. Jednak tato hypotéza není podepřena žádným historickým pramenem, jednak by musela vycházet z faktu, že by jednotlivá zastavení měla standardizovaný námět typický pro křížovou cestu se 14 zastaveními. Nemluvě o tom, že by tato úvaha naprosto ignorovala závěry kunsthistoriků. Nezbyvá než se smířit se skutečností, že otázky typu: jak vypadala výzdoba původních sedmi zastavení křížové cesty?, byly v těchto sedmi kapličkách rozmístěny sochařské výjevy, které najdeme v dnešních prvních sedmi kapličkách?, resp. kdy se tyto kamenné sochy dostaly na své dnešní místo? zůstávají zatím nerozřešeny.

Zmatek v uspořádání výtvarné dekorace sedmi kapliček křížové cesty tak ovšem zdaleka nekončí. Hned následující kaplička, tj. osmá v pořadí, má totiž výzdobu, která svým motivem na rozdíl od sedmi předěšlých již odpovídá námětu, jenž je dnes pro osmé zastavení předepsán – nástěnnou malbu, dnes bohužel značně poničenou, Setkání Pána Ježíše

Zvonice (kampanila) na Svatém kopečku. (foto Jan Halady)

Srdce kampanily –
mohutný zvon z roku 1768.
(foto Jan Halady)

s jeruzalémskými ženami. Tato výzdoba snad pochází z druhé poloviny 18. století, tedy z doby, kdy byl počet kapliček křížové cesty rozšířen na čtrnáct.¹⁷ Je ovšem zajímavé, že kaplička patří do souboru původních sedmi zastavení pocházejících ze 17. století. Měla tedy kdysi jinou výzdobu (snad kamennou sošpulturu v dnešní druhé kapličce?) a teprve po rozšíření křížové cesty dostala současnou dekoraci. Opět se vynořují otázky: proč se autoři dostavby křížové cesty v druhé polovině 18. století rozhodli respektovat již tehdy platné rozvržení motivů křížové cesty až od osmého zastavení?, proč do prvních sedmi kapliček umístili starou výzdobu, která již nové podobě křížové cesty neodpovídala? Podivná kombinace původní ikonografie sedmi zastavení a novějších námětů typických pro čtrnáct zastavení je tak jednou ze zvláštností, které mikulovskou křížovou cestu charakterizují.

Výtvarné ztvárnění Kristovy cesty na kříž se dochovalo ještě ve dvou dalších kapličkách. V obou případech jde o motivy patřící k mladší ikonografii charakteristické pro čtrnáct zastavení, jejich realizace však pochází z pozdější doby než v případě osmého zastavení. V deváté kapličce, která byla vybudována v období dostavby křížové cesty ve třetí čtvrtině 18. století, se dochovala dřevěná deska s malbou odpovídající dnešnímu devátému zastavení – Ježíš padá pod křížem potřetí. Tato výzdoba je z doby obnovení celého poutního areálu na Svatém kopečku v letech 1862–1865, kdy do opravených kapliček nechal zhotovit nové obrazy křížové cesty majitel mikulovské kožešedlné továrny Josef Lebwohl.¹⁸ Do dnešní doby se dochoval jen tento jediný. Kolik jich bylo původně celkem, opět nevíme,

můžeme jen spekulovat, že jich mohlo být maximálně šest, a to pro kapličky s pořadovými čísly 9–14, jelikož, jak již víme, kapličky číslo 1–8 mají výzdobu starší.

Poslední a nejmladší zachovalou výzdobou se může pyšnit ještě kaplička s pořadovým číslem 11. Autorem dnes již poničené fresky je akademický malíř Rudolf Gajdoš, jenž kapličku vyzdobil přesně v duchu námětu předepsaného pro jedenácté zastavení, tj. motivem Ježíše přibíjeného na kříž. Malbu provedl v roce 1952.¹⁹ Ve zbývajících čtyřech kapličkách (s pořadovým číslem 10, 12, 13 a 14) se žádná výtvarná dekorace nedochovala.

Shrňme si alespoň to málo, co o mikulovské křížové cestě víme: 14 kapliček křížové cesty pochází ze dvou různých období – jedna polovina je z původního souboru staveb na Svatém kopečku snad z doby kolem roku 1630 (kapličky 1, 8, 10, 11, 12, 13 a 14), druhá polovina je ze třetí čtvrtiny 18. století (kapličky 2, 3, 4, 5, 6, 7 a 9). Co se týče uměleckého ztvárnění jednotlivých zastavení, které se alespoň částečně dochovalo do současnosti, to spadá do čtyř časových rovin. Sochařská výzdoba v kapličkách 1–7 vznikla kolem roku 1700, freska v osmé kapličce pochází snad ze třetí čtvrtiny 18. století, malba na dřevě v kapličce číslo 9 je z let 1862–1865 a nástěnná malba v jedenácté kapličce vznikla v roce 1952.

Vraťme se však po této vyčerpávající exkurzi do záhad výtvarné výzdoby jednotlivých kapliček křížové cesty zpátky ke stručnému chronologickému přehledu dějin mikulovského Svatého kopečku. Dokončenému a v roce 1776 slavnostně vysvěcenému poutnímu areálu bylo dopřáno pouze deset let existence. Za vlády císaře Josefa II. (1780–1790) byla v roce 1786 odsvěcena kaple sv. Šebestiána a společně s ní přestala věřícím sloužit i křížová cesta. Celý soubor staveb na Svatém kopečku byl určen k úplné likvidaci. Nakonec jej však od definitivní zkázy zachránila skutečnost, že areál byl soukromým majetkem rodu Dietrichsteinů, který se rozhodl všechny objekty zachovat a využívat pro soukromé účely.²⁰ Nicméně od tohoto roku sakrální komplex na Svatém kopečku postupně chátral a upadal.

Teprve nástupem Augustina Bartensteina do úřadu mikulovského probošta (stál v čele kapituly v letech 1861–1886) se poutní místo dočkalo obnovení své zašlé slávy. V letech 1862–1865 byla celá křížová cesta včetně kostela sv. Šebestiána a zvonice opravena a v září 1865 se začala psát novodobá historie Svatého kopečku. Na svátek Narození Panny Marie (8. září) probošt Bartenstein za účasti obrovského množství poutníků obnovenou kapli sv. Šebestiána znovu vysvětil.²¹ Od roku 1865 došlo tedy díky tomu, že kaple byla vysvěcena na mariánský svátek, ke spojení tradice křížové cesty na Svatý kopeček s tradicí poutí k mikulovské Černé madoně loretánské.

Obě tyto tradice mají v Mikulově počátky v roce 1623. Tehdy byl z iniciativy kardinála Františka z Dietrichsteina vysvěcen základní kámen kaple sv. Šebestiána a v témže roce začala z kardinálova podnětu také výstavba loretánské kaple, nad níž později vyrostl kostel sv. Anny (dnešní dietrichsteinská hrobka). Loretánská Černá madona byla také od počátku hlavním cílem všech poutníků směřujících do Mikulova, zatímco areál Svatého kopečku byl v té době navštěvován především kvůli pašijovým pobožnostem, a to až do zrušení křížové cesty v roce 1786.

Když v roce 1784 byla loretánská kaple zničena požárem, podařilo se z hořících trosek zachránit sochu loretánské Černé madony, která byla poté přenesena do kolegiálního kostela sv. Václava. Ten pak převzal i roli poutního místa, kam poutníci za mikulovskou madonou přicházeli. Teprve po obnovení areálu na Svatém kopečku se tradice poutí k loretánské Černé madoně přesunula tam.²² Od roku 1865 tedy vždy na první zářijovou neděli (výroční den znovuvysvěcení kaple sv. Šebestiána připadá na 8. září) míří zástupy poutníků, přicházejících do Mikulova za Černou madonou, na Svatý kopeček.

Tradice započatá rokem 1865 byla přerušena zatím jen jednou, a to v letech 1938–1945, kdy byly pouti zakázány. V závěru druhé světové války byla kaple sv. Šebestiána značně poškozena, ovšem hned po skončení války byly zahájeny práce na její opravě, takže již v září roku 1946 se mohla konat první poválečná pouť na Svatý kopeček. V témže roce také došlo k převodu dietrichsteinských majetkových práv nad poutním areálem na kolegiální kapitolu u sv. Václava.²³

Katolická církev tak není již jen duchovním správcem a ideovým ochráncem původního liturgického smyslu existence mikulovské „svaté hory“, ale také odpovědným majitelem všech hmotných památek, které na ní v průběhu staletí byly vybudovány. Za posledních šedesát let také neuplynul rok, aby se na Svatém kopečku neprováděly byť jen ty nejdrobnější opravy. Je však skutečností, že prostředky, kterými dnešní církev disponuje, jsou víc než omezené a na jistě potřebnou náročnou a vskutku zásadní rekonstrukci této unikátní památky rozhodně nedostačující. Je proto nezbytné, aby se na případném navrácení bývalého lesku této jedinečné mikulovské pamětihodnosti podílelo mnohem více institucí, především samozřejmě státních, ale i krajských či obecních. Nejstarší dochovaná křížová cesta v českých zemích si to rozhodně zaslouží.

Stručný přehled jednotlivých zastavení křížové cesty na Svatém kopečku v Mikulově

První zastavení křížové cesty. (foto Jan Halady)

Druhé zastavení křížové cesty. (foto Jan Halady)

První zastavení křížové cesty – kaplička s pořadovým číslem 1:

Křížová cesta začíná na úpatí Svatého kopečku u bývalého piaristického domu, ozdoběného na průčelí sochou sv. Jana Nepomuckého. Kaplička patří do souboru původních sedmi zastavení křížové cesty, pochází tedy z doby kolem roku 1630. Sochařskou výzdobu kapličky lze datovat do doby kolem roku 1700. Je tedy poněkud mladší než samotná kaplička, ale je možno důvodně předpokládat, že svou tematikou navazuje na starší ikonografické ztvárnění tohoto zastavení. Zdá se, že v případě první kapličky je dnešní sochařská výzdoba skutečně umístěna na svém původním místě. Kamenné sousoší představuje scénu Loučení Krista se svou matkou, Pannou Marií, která se odehrála před posledním odchodem Ježíše Krista do Jeruzaléma, kde byl později zatčen a odsouzen ke smrti na kříži.²⁴

Druhé zastavení křížové cesty – kaplička s pořadovým číslem 2:

Kaplička s číslem 2 je první ze souboru šesti tzv. skalních kapliček zahloubených do skály západního svahu Svatého kopečku. Patří do mladšího souboru zastavení křížové cesty, pochází tedy ze třetí čtvrtiny 18. století (tj. z let 1750–1776). Sochařská výzdoba kapličky je z doby kolem roku 1700, a je tedy rozhodně starší než samotný objekt. Lze proto předpokládat, že kamenná socha umístěná dnes v druhé kapličce představovala ikonografickou výzdobu některé z původních sedmi kapliček křížové cesty a na své dnešní místo byla po vybudování této skalní kapličky přenesena. Kamenná skulptura představuje motiv Modlícího se Krista v Getsemanské zahradě. Jedná se o scénu známou z evangelií, kdy na Zelený čtvrtek po Poslední večeři vyšel Ježíš se svými učedníky na Olivovou horu nedaleko Jeruzaléma, aby se v předtuše blízké smrti na místě zvaném Getsemane pomodlil.²⁵

Třetí zastavení křížové cesty – kaplička s pořadovým číslem 3:

Také další zastavení patří do souboru šesti tzv. skalních kapliček, které byly postaveny někdy mezi léty 1750–1776. I pro ni platí vše co pro ostatní skalní kapličky – její sochařská výzdoba pochází z doby kolem roku 1700, a je tedy starší než samotná kaplička. Byla sem zřejmě přenesena z některé z původních sedmi kapliček křížové cesty (viz druhé zastavení křížové cesty). Tři ležící kamenné sochy představují Spící apoštoly Petra, Jakuba a Jana, kteří měli v Getsemanské zahradě bdít, zatímco se Ježíš modlil. Svůj úkol, jak známo, však učedníci nesplnili, a sochy tří spících apoštolů tak symbolizují němou Ježíšovu výčitku nevděčnému lidstvu.

Třetí zastavení křížové cesty. (foto Miroslav Koudela)

Čtvrté zastavení křížové cesty. (foto Miroslav Koudela)

Páté zastavení křížové cesty. (foto Miroslav Koudela)

Šesté zastavení křížové cesty. (foto Miroslav Koudela)

Čtvrté zastavení křížové cesty – kaplička s pořadovým číslem 4:

O čtvrté kapličce lze říct v podstatě totéž, co o předchozích dvou, a to jak z hlediska jejího stáří, tak z hlediska jejího vztahu k současné sochařské výzdobě (viz druhé a třetí zastavení křížové cesty). Dnes je v kapličce umístěno kamenné sousoší představující motiv Bičování, jenž upomíná na Ježíšův výslech u římského místodržícího Pontia Piláta, k němuž byl Ježíš přiveden druhý den ráno po svém zatčení. Pilát nechal Krista ještě před jeho odsouzením ke smrti na kříži v průběhu výslechu zbičovat.²⁶

Páté zastavení křížové cesty – kaplička s pořadovým číslem 5:

Další, v pořadí čtvrtá skalní kaplička pochází taktéž ze třetí čtvrtiny 18. století. V kapličce je umístěna sochařská výzdoba starší než samotná kaplička (viz druhé a třetí zastavení křížové cesty). Ikonografické ztvárnění tohoto zastavení představuje scénu Korunování trním. Opět vychází z pašijového příběhu, popisujícího, jak po bičování nasadili římsští vojáci Ježíšovi, který byl mj. obviňován z toho, že se prohlásil za židovského krále,²⁷ potupnou trnovou korunu, oblékli mu šarlatový plášť a do ruky mu místo žezla vtiskli rákos.

Šesté zastavení křížové cesty – kaplička s pořadovým číslem 6:

Šestá kaplička je předposlední ze souboru tzv. skalních kapliček, vystavěných mezi léty 1750–1776, a také ona je dnes ozdobena kamenným sousoším hlásícím se do starší doby, než je sama (viz druhé a třetí zastavení křížové cesty). V kapličce můžeme vidět dvě kamenné sochy – jednak sedícího bolestného Krista, jednak neznámou postavu v pokleku. Tato scenerie zřejmě představuje motiv Posmívání, který upomíná na výsměch, jímž častoval Ježíše shromážděný dav poté, co jej vojáci korunovali trním. Lidé před Ježíšem posměšně klekali a volali na něj: „Bud' zdrav, židovský králi!“ Přitom na něj plivali a bili jej holí po hlavě. Při této scéně je Kristus často zobrazován jako sedící, zmučeně vyhlížející muž a kolem něj jsou obvykle zachyceni někteří z posmívajících se, kteří právě v pokleku posměšně vyjadřují Ježíšovi „úctu“.²⁸

Sedmé zastavení křížové cesty – kaplička s pořadovým číslem 7:

Sedmé zastavení je poslední ze šesti kapliček, které byly někdy mezi léty 1750–1776 vyhloubeny ve skále na západním svahu Svatého kopečku. Je zároveň poslední kapličkou, v níž je dnes umístěno jedno ze sochařských ztvárnění sedmi zastavení pocházejících z doby kolem roku 1700 (viz druhé a třetí zastavení křížové cesty). V této kapličce najdeme sochařské dílo v podobě scény Nesení kříže, která chronologicky navazuje na předchozí scény Bičování, Korunování trním a Posmívání. Představuje Krista klesajícího pod tíhou kříže, jenž mu vojáci vložili na ramena poté, co se mu společně se shromážděným davem již dost naposmívali. Nyní už Ježíše pod křížem čekala poslední pozemská pouť – na jeruzalémské návrší zvané Golgota (Kalvárie).

Osmé zastavení křížové cesty – kaplička s pořadovým číslem 8:

Kaplička číslo 8 na rozdíl od předchozích šesti skalních kapliček patří do souboru původních sedmi pašijových zastavení. Byla postavena kolem roku 1630 a v průběhu téměř čtyř staletí své existence byla stejně jako ostatní sakrální objekty na Svatém kopečku mnohokrát opravována a přestavována. Obnovováno bylo zcela jistě i výtvarné ztvárnění tohoto zastavení. O původní výzdobě z doby kolem roku 1630 nevíme naprosto nic, je však možné, že ikonograficky odpovídala některému z motivů ze souboru sedmi kamenných sousoší, jež pocházejí z doby kolem roku 1700 a jež jsou dnes umístěna v prvních sedmi kapličkách křížové cesty. Jedno ze sousoší z tohoto souboru bylo pravděpodobně někdy po roce 1700 umístěno i v této dnes osmé – tehdy ovšem druhé – kapličce. Ve třetí čtvrtině 18. století v souvislosti s dostavbou dalších sedmi zastavení křížové cesty byla tehdejší sochařská výzdoba nahrazena novou ikonografií, odpovídající novému schématu křížové cesty se čtrnácti zastaveními. Toto původně druhé zastavení se tedy stalo nyní v pořadí osmým, čemuž odpovídal i nový výtvarný námět, který v rámci křížové cesty se čtrnácti

Sedmé zastavení křížové cesty. (foto Miroslav Koudela)

Osmé zastavení křížové cesty. (foto Miroslav Koudela)

Deváté zastavení křížové cesty. (foto Miroslav Koudela)

Desáté zastavení křížové cesty. (foto Miroslav Koudela)

Jedenácté zastavení křížové cesty. (foto Miroslav Koudela)

Dvanácté zastavení křížové cesty. (foto Miroslav Koudela)

Třinácté zastavení křížové cesty. (foto Miroslav Koudela)

Čtrnácté zastavení křížové cesty. (foto Miroslav Koudela)

zastaveními představuje motiv Setkání Pána Ježíše s jeruzalémskými ženami. Dodnes lze skutečně v kapličce rozeznat již značně poničenou fresku s touto scénérií.

Deváté zastavení křížové cesty – kaplička s pořadovým číslem 9:

Devátá kaplička je mladší než předchozí osmá, pochází z doby mezi léty 1750–1776. Byla tedy již od počátku součástí nové křížové cesty se čtrnácti kapličkami, a proto byla zcela jistě již tehdy vyzdobena scénou Ježíšova třetího pádu pod křížem, která odpovídá ikonografii devátého zastavení křížové cesty. Původně byl tento motiv znázorněn stejně jako v případě předchozí kapličky nástěnnou malbou. Ta však na rozdíl od osmé kapličky zřejmě nepřečkala období chátrání v době zrušení celého areálu na Svatém kopečku v letech 1786–1862. Při obnově křížové cesty v letech 1862–1865 do ní byl umístěn na dřevě malovaný obraz se stejným motivem. Nový obraz devátého zastavení s názvem Ježíš padá pod křížem potřetí nechal na své náklady zhotovit majitel mikulovské kožedělné továrny Josef Lebwohl. Deskový obraz se dochoval do současnosti, je však vlivem působení času poškozen téměř k nečitelnosti.

Desáté zastavení křížové cesty – kaplička s pořadovým číslem 10:

Kapličku s pořadovým číslem deset najdeme už na samém vrcholu Svatého kopečku kousek od samostatně stojící zvonice. Patří k původním objektům křížové cesty z doby kolem roku 1630 a je dnes bez umělecké výzdoby. O ikonografické dekoraci desáté kapličky můžeme opět jen spekulovat – je pravděpodobné, že prošla podobnými změnami jako výzdoba osmé kapličky (viz osmé zastavení křížové cesty). Nabízí se však ještě jedna možnost, která do již tak velkého zmatku kolem výzdoby jednotlivých kaplí mikulovské křížové cesty přidává další rozměr. Zdá se totiž, že desátou kapličku lze snad ztotožnit s kaplí sv. Barbory, o níž se zmiňují některé prameny.²⁹ V tom případě se nabízí otázka, zda výzdoba této kaple neodpovídala spíše jejímu zasvěcení.

Jedenácté zastavení křížové cesty – kaplička s pořadovým číslem 11:

Kaplička číslo jedenáct stojí stejně jako desátá kaplička na samém vrcholu Svatého kopečku, a to nedaleko kaple sv. Šebestiána. Ta spolu s kampanilou a oběma zmíněnými kapličkami vytváří charakteristické panoráma Svatého kopečku. Jedenáctá kaplička byla postavena kolem roku 1630, a patří tedy také k původním objektům mikulovské „Kalvárie“. Svou výzdobou zřejmě kopírovala osud kapličky s pořadovým číslem osm (viz osmé zastavení křížové cesty), ovšem s tím rozdílem, že dnešní podoba nástěnné fresky s motivem jedenáctého zastavení – Ježíš přibíjen na kříž – je výrazně mladší, neboť pochází z roku 1952 a je dílem mikulovského malíře Rudolfa Gajdoše.

Dvanácté zastavení křížové cesty – kaplička s pořadovým číslem 12:

Za kaplí sv. Šebestiána směrem ke kapli Božího hrobu stojí v pořadí dvanáctá kaplička, patřící rovněž do souboru původních sedmi pašijových zastavení z doby kolem roku 1630. Je zasvěcena P. Marii Bolestné a je v současnosti využívána pro poutní bohoslužby pod širým nebem, jež se konají na prostranství za kaplí sv. Šebestiána. Také u této kapličky můžeme spekulovat o její umělecké výzdobě, lze však předpokládat, že odpovídala její dedikaci, a představovala tedy některý z mariánských motivů. Uplatnění mariánského kultu není v rámci křížových cest nijak neobvyklý jev – vždyť Panna Maria je neodmyslitelnou součástí pašijového příběhu a má své místo i v ikonografii čtrnácti zastavení (viz např. zastavení čtvrté Ježíš potkává svou matku nebo zastavení třinácté Ježíšovo tělo snato z kříže).

Třinácté zastavení křížové cesty – kaplička s pořadovým číslem 13:

Za kaplí Bolestné P. Marie stojí menší kaplička bez umělecké výzdoby, která nese pořadové číslo třináct. Také ona je součástí původní křížové cesty z doby kolem roku 1630. O její někdejší umělecké dekoraci nelze také říci nic určitého, do dnešní doby se žádná nezachovala.

Čtrnácté zastavení křížové cesty – kaplička s pořadovým číslem 14:

Poslední čtrnáctou kapličku najdeme až za kaplí Božího hrobu na samém okraji poutního areálu. Pochází rovněž z období výstavby původní křížové cesty za kardinála Dietrichsteina, tj. z doby kolem roku 1630. Její výzdoba se do dnešních dnů bohužel nedochovala, ale dle jejího umístění až za Božím hrobem lze důvodně předpokládat, že původně představovala symbolické ztvárnění motivu Vzkříšení (resp. Zmrtvýchvstání). Zda si tuto výzdobu podržela i poté, co byl ve třetí čtvrtině 18. století počet jednotlivých zastavení křížové cesty rozšířen na čtrnáct, nelze dnes tvrdit. Nejspíše ano, protože motiv čtrnáctého zastavení – Ježíšovo tělo položeno do hrobu – byl již vyhrazen pro kapli Božího hrobu stojící nedaleko. Lze vlastně předpokládat, že roli čtrnáctého zastavení jednoznačně přebírala kaple Božího hrobu, a čtrnáctá kaplička stojící až za ní tedy již pro pobožnost křížové cesty nebyla zapotřebí; obzvláště pokud si skutečně i nadále podržela výzdobu v duchu motivu Vzkříšení, který u křížové cesty se čtrnácti zastaveními již nefiguruje.

Kaple Božího hrobu bylo na počátku 20. století možné obdivovat zdaleka. (foto archiv Regionálního muzea v Mikulově)

Dnes je kaple ukrytá v záplavě zeleně. (foto Miroslav Koudela)

Kaple sv. Rozálie. (foto Miroslav Koudela)

Poznámky:

- ¹ Viz Čičo, Martin – Kalinová, Michaela – Paulusová, Silvia a kol.: Kalvárie a Krížové cesty na Slovensku, Bratislava 2002, s. 42.
- ² Tamtéž, s. 43.
- ³ Tamtéž, s. 9.
- ⁴ Tamtéž.
- ⁵ Viz Richter, Václav – Krsek, Ivo – Stehlík, Miloš – Zemek, Metoděj: Mikulov, Brno 1971, s. 133.
- ⁶ Viz Mikulov. Město, ve kterém zpívají domy, Mikulov 1998, s. 30.
- ⁷ Viz Richter – Krsek – Stehlík – Zemek, c. d., s. 133.
- ⁸ Viz Mareček, Jiří: Mikulov – Svatý kopeček, Brno 1999 (strojopis), s. 1.
- ⁹ Viz Samek, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska. Svazek II: J–N, Praha 1999, s. 499.
- ¹⁰ Viz Richter – Krsek – Stehlík – Zemek, c. d., s. 133; Mareček, c. d., s. 2; Samek, c. d., s. 500.
- ¹¹ Viz Mareček, c. d., s. 2.
- ¹² Viz Mikulov. Město, ve kterém zpívají domy, c. d., s. 30.
- ¹³ Viz Samek, c. d., s. 499.
- ¹⁴ Viz Mikulov. Město, ve kterém zpívají domy, c. d., s. 30.
- ¹⁵ Viz Mareček, c. d., s. 2.
- ¹⁶ Viz Samek, c. d., s. 500.
- ¹⁷ Viz Mikulov. Město, ve kterém zpívají domy, c. d., s. 31.
- ¹⁸ Tamtéž.
- ¹⁹ Viz Mareček, c. d., s. 8.
- ²⁰ Viz Richter – Krsek – Stehlík – Zemek, c. d., s. 223.
- ²¹ Viz Mareček, c. d., s. 5.
- ²² Viz Mikulov. Město, ve kterém zpívají domy, c. d., s. 31.
- ²³ Viz Mareček, c. d., s. 6.
- ²⁴ Viz Čičo – Kalinová – Paulusová a kol., c. d., s. 28.
- ²⁵ Tamtéž.
- ²⁶ Tamtéž, s. 28–29.
- ²⁷ Tamtéž, s. 29.
- ²⁸ Tamtéž.
- ²⁹ Viz Mikulov. Město, ve kterém zpívají domy, c. d., s. 31.

Miroslav Koudela

Mikulov's Sacred Hill and the Stations of the Cross

The Stations of the Cross is a symbolic rendering of the sufferings of Jesus Christ as he carried the Cross through the streets of Jerusalem. The effort to describe Christ's agonizing path to Calvary gave rise to the tradition of the so-called Sacred Hill, which is documented in Europe back to the 15th century. The Stations of the Cross in Mikulov, built at the behest of Cardinal Franz Dietrichstein sometime around 1630, is the oldest complex of its kind on the territory of today's Czech Republic. That era saw the building of the Chapel of St. Sebastian, a free-standing bell tower, and seven chaplets of the Stations of the Cross. The Stations were expanded to 14 in the second half of the 18th century, when in 1750–1776 seven more chaplets of the Passion cycle were built, and on 1 September 1776 the entire Stations of the Cross were ceremonially re-consecrated. However, a mere ten years later the Chapel of St. Sebastian was deconsecrated by the order of Emperor Josef II, and likewise the Stations of the Cross no longer served to comfort the faithful. Thereafter the whole ensemble of structures on the Sacred Hill began to gradually deteriorate and fall into disrepair.

When Augustin Bartenstein became Provost of Mikulov in 1861, the pilgrimage place began to recover some of its bygone glory. In 1862–1865 the entire Stations of the Cross, including the Church of St. Sebastian and the bell tower, were renovated, and in September 1865 a new chapter was opened for the Sacred Hill. In that year on the holy day of the Birth of the Virgin Mary (8 September) a great gathering of pilgrims attended the re-consecration of the Chapel of St. Sebastian by Provost Bartenstein. The tradition of the Stations of the Cross on the Sacred Hill was now combined with the traditional procession of the Black Madonna of the Loreta. Both of these traditions have roots going back to 1623. That year, on the initiative of Cardinal Franz Dietrichstein, the cornerstone was consecrated for the Chapel of St. Sebastian, and the Cardinal also gave the order for the building of the Loreto chapel, over which the Church of St. Anna (today the Dietrichstein Tomb) was later constructed.